

สิ่งแวดล้อมชุมชนในระบบนิเวศวิทยา

* คำถ้อย สุธิพิทักษ์

มนุษย์มีความสัมพันธ์กันและเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ดังนั้น มนุษย์จึงรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่มสร้างบ้านเรือน แหล่งที่อยู่อาศัย ทำไร่นา เลี้ยงสัตว์ ค้าขายสินค้า และการให้บริการมีกิจกรรมร่วมกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่มของมนุษย์ในลักษณะนี้เรียกว่า "ชุมชน"

ภายหลังจากที่มนุษย์รวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่ม โดยเลือกสถานที่ตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยแล้ว มนุษย์ได้เริ่มจัดการกับสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวมนุษย์ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมในการดำรงชีพ ความสะดวกสบายในความเป็นอยู่

และความปลอดภัยในชีวิต สิ่งรอบ ๆ ตัวที่มนุษย์เข้าไปจัดการนั้น บางครั้งมนุษย์แสวงหามาเอง บางครั้งสร้างให้มันเกิดขึ้น และบางครั้งก็ตกแต่ง ดัดแปลง ปรับปรุง และใช้ธรรมชาติที่มีอยู่แล้วและเกิดขึ้นมาเองนั้น ในลักษณะที่เหมาะสมและตรงกับความต้องการของชุมชน

สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ล้อมรอบตัวมนุษย์ภายในบริเวณชุมชนมีทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาไว้ในชุมชน รวมเรียกกันว่า "สิ่งแวดล้อมชุมชน" อาจจะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ได้ แต่ทุกอย่างจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องต่อเนื่องกันเป็นวงจร

* ที่ปรึกษาโครงการประชาสัมพันธ์ด้านคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม คณะกรรมการประชาสัมพันธ์แห่งชาติ

สิ่งแวดล้อมในชุมชนอาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วนใหญ่ คือ

๑. สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ได้แก่

อากาศ แม่น้ำ ลำคลอง ทะเลสาบ มหาสมุทร หาดทราย พื้นดิน ธรรมชาติ ภูเขา ป่าไม้ และสัตว์ชนิดต่าง ๆ เป็นต้น

๒. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ บ้าน

เรือน โรงเรียน ถนน รถยนต์ เรือยนต์ เครื่องบิน วิทยุ โทรทัศน์ โทรศัพท์สาย โทรศัพท์ คอมพิวเตอร์ โทรสาร อารยวิทยาอุปกรณ์ เครื่องจักร เครื่องกล โรงงานอุตสาหกรรม เขื่อนเก็บน้ำ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม กฎหมาย ระบบเศรษฐกิจและสังคมด้วย

สิ่งแวดล้อมเหล่านี้ประกอบกันขึ้นก็กลายเป็นชุมชนเมือง มีขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบเศรษฐกิจและสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยมีข้อจำกัดทางธรรมชาติเป็นกฎเกณฑ์ และเป็นหลักสำคัญสำหรับการอยู่ร่วมกันในชุมชน เพื่อให้การดำรงชีวิตเป็นไปอย่างผาสุก เสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้แข็งแรง ปลอดภัย

ในแต่ละชุมชนก็จะมีสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ ทัศนคติ และนิสัยใจคอของผู้คนที่รวมอยู่อาศัยในชุมชนด้วยกัน เช่น บางพื้นที่อาจอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ บางพื้นที่อาจมีความกว้างใหญ่ไพศาลของทะเล และบางพื้นที่ก็สลับซับซ้อนด้วยทิวเทือกเขา มีภูเขาสูง สิ่งแวดล้อมในบางพื้นที่เหมาะสมที่จะใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยว บางพื้นที่ก็เหมาะที่จะทำการเกษตร บางพื้นที่เป็นแหล่งประมง หลายแห่งเป็นพื้นที่ราบ กว้างใหญ่ แห้งแล้งกันดาร ดินแตก

ระแหง บางแห่งในที่ราบสูงมีเกลือสินเธาว์กระจายอยู่บนผิวดิน ดินในแหล่งนั้นได้กลายเป็นดินที่เสื่อมคุณภาพใช้ประโยชน์ในการเกษตรกรรมไม่ได้ เป็นต้น ซึ่งแต่ละชุมชนต่างได้รับประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไปตามลักษณะของสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ และโดยความเป็นจริงแล้วสิ่งแวดล้อมได้ให้ประโยชน์แก่ผู้คนในชุมชนต่าง ๆ นั้นอย่างมากมายมหาศาล เราใช้สิ่งแวดล้อมนานาชนิด เป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต เป็นปัจจัยในการประกอบอาชีพ ใช้เป็นกฎเกณฑ์และแนวทางในการดำเนินวิถีชีวิตของสังคม ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งรวมของความสวยงามตามธรรมชาติ และเป็นแหล่งที่เราสามารถเรียนรู้และทำความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้

มนุษย์เป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่สุดของสิ่งแวดล้อม มนุษย์ได้อาศัยและใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมในการอยู่รอดของชีวิตมนุษย์มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ดังนั้น การมีชีวิตอยู่ของมนุษย์จึงมีผลกระทบกระเทือนต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต่อความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมที่เราเรียกกันว่า "ระบบนิเวศวิทยา" ผลกระทบกระเทือนนั้น เป็นไปได้ทั้งในทางบวก คือ การสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น หรือในทางลบ คือ การทำลายสิ่งแวดล้อมให้เลวลง ส่งผลกระทบกระเทือนต่อคุณภาพชีวิต ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม มีปริมาณมากบ้างน้อยบ้าง ตามคุณภาพของผู้คนในสังคมนั้น ๆ

ตัวอย่างง่าย ๆ ที่ชี้ให้เห็นถึงการกระทำที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น เราต้องรับประทานอาหาร

เราต้องเอาพืชผักผลไม้จากในป่าหรือต้องใช้ที่ดินเพาะปลูกสำหรับปลา เนื้อ หมู สัตว์ป่าก็ต้องหาจากธรรมชาติและเลี้ยงเอาไว้ ถ้าเราต้องการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ก็จำเป็นต้องตัดต้นไม้ในป่าเอามาสร้างบ้าน จะทำให้จำนวนต้นไม้ ป่าไม้ ลดลง และถาลดลงมาก ๆ ก็จะทำให้ธรรมชาติเสียความสมดุล ความสัมพันธ์ในระหว่างสิ่งแวดล้อมก็จะเปลี่ยนแปลงไป ฝนอาจจะตกน้อย จนทำให้แห้งแล้ง หรือฝนตกมากอาจจะเกิดน้ำท่วมเฉียบพลันได้ ทั้งนี้ เพราะไม่มีป่าไม้ที่ช่วยทำหน้าที่ดูดซับน้ำเอาไว้ได้ดิน ในขณะที่เดียวกัน ถ้าเราช่วยกันปลูกต้นไม้ให้เพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะต้นเล็กหรือต้นใหญ่ก็ตาม จะช่วยทำให้สิ่งแวดล้อมในชุมชนของเราดีขึ้น จะมีต้นไม้เขียวร่มมาก ป่าไม้ก็อุดมสมบูรณ์ ซึ่งก็มีส่วนทำให้ฝนตก ไม่แห้งแล้ง และยังช่วยไม่ให้เกิดน้ำท่วมรุนแรงได้ ทั้งนี้ เพราะน้ำจะถูกดูดซึมไว้ในป่า และน้ำก็จะถูกปล่อยระบายออกมาให้เราได้ใช้กันตลอดทั้งปีด้วยวิถีทางธรรมชาติ นอกจากนั้น ต้นไม้ยังช่วยทำให้อากาศบริสุทธิ์ด้วย เพราะในเวลากลางวันต้นไม้จะดูดซับเอาก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์มาเป็นอาหารและคายก๊าซออกซิเจนออกมา ซึ่งเป็นก๊าซที่มนุษย์เราต้องการในการหายใจ และเครื่องยนต์ที่มีการสันดาปภายในก็ต้องใช้เป็นองค์ประกอบสำคัญในการทำให้การสันดาปสมบูรณ์ นอกจากนี้ ต้นไม้ยังช่วยทำให้บ้านเรือนและชุมชนมีความสวยงามร่มเย็น น่าอยู่อาศัยมากขึ้น

ไม่ว่ามนุษย์จะอยู่ ณ ที่แห่งใด จะตั้งเป็นชุมชนใหญ่หรือชุมชนเล็กก็ตาม ธรรมชาติที่มนุษย์ยังคงอาศัยพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว ก็ย่อมจะทำ

ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมได้ แม้ว่าจะมีมนุษย์อยู่เพียงคนเดียวในโลก สิ่งแวดล้อมก็ถูกทำลายได้เหมือนกัน เป็นต้นว่ามนุษย์เก็บเกี่ยวเอาพืชพันธุ์ไม้และล่าสัตว์เป็นอาหาร ตัดไม้ในป่าเอามาทำเครื่องนุ่งห่ม สร้างที่อยู่อาศัย และทำเชื้อเพลิง แล้วมนุษย์ก็ยังขับถ่ายของเสียลงสู่สิ่งแวดล้อม แต่มนุษย์เพียงคนเดียวจะก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมได้ไม่มากนัก แต่เมื่อโลกของเรามีมนุษย์มากขึ้น ความต้องการใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็มากขึ้นตามไปด้วย เพราะแต่ละคนต่างก็มีส่วนในการทำลายสิ่งแวดล้อม คนละมากบ้างน้อยบ้าง เมื่อรวมทั้งหมดแล้ว ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนจะถูกทำลายลงอย่างมาก และมีของเสียที่กำจัดไม่หมดคงที่มีปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดอยู่ทั่วไป

ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยีก็เป็นปัจจัยอีกตัวหนึ่งที่ช่วยให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว ผลจากการที่เรามุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ขยายการก่อสร้าง ปัจจัยพื้นฐานแห่งการพัฒนา เช่น ถนน เขื่อน สนามบิน ท่าเรือ อาคารสูงใหญ่ ฯลฯ เร่งผลิตสินค้าและบริการให้ทันกับความต้องการของประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทรัพยากรธรรมชาติ ในแต่ละชุมชนจึงถูกนำมาใช้ร่วมกับวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นจำนวนมาก จากกระบวนการพัฒนาและการผลิตทำให้มีของเสียเหลือทิ้งออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ปนเปื้อนอยู่กับสภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชนทำให้เกิดความสกปรกความสมดุลทางธรรมชาติต้องสูญเสียไป

เมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำลายลงโดยมนุษย์ มีของ

เสียปนเปื้อนอยู่ทุก ๆ หนทุกแห่งเป็นจำนวนมาก สิ่งแวดล้อมก็จะอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมและอาจจะเพิ่มความเสี่ยงจนถึงขั้นเป็นพิษเป็นภัยได้ ผลกระทบต่อมนุษย์จะมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับกิจกรรมและการขยายตัวของกิจกรรมนั้น ๆ ผลของสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมและเป็นพิษก็จะตกอยู่กับมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในชุมชน ปัญหาสิ่งแวดล้อมเมื่อได้เกิดขึ้นแล้วก็จะผูกพันเชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่ เพราะสิ่งแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตมีความสัมพันธ์กัน สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมและเป็นพิษ จะมีผลโดยตรงต่อสุขภาพและอนามัยของมนุษย์ เพราะสภาพสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ จะเกิดการเปลี่ยนแปลงจนไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการดำรงชีวิตอีกต่อไป นอกจากนี้ ก็ยังมีผลกระทบกระเทือนต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่หยุดยั้ง และถ้าใช้อย่างไม่ระมัดระวังแล้ว ทรัพยากรธรรมชาติก็จะสูญสิ้นลงอย่างรวดเร็วอย่างที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันนี้ มิได้เกิดขึ้นจำเพาะกับป่าไม้ แม่น้ำ อากาศ พื้นดิน และสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติอื่น ๆ เท่านั้น แต่ยังมีปัญหาสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในรูปของปัญหาสิ่งแวดล้อมทางสังคมอีก ทุกวันนี้เราจะเห็นได้ว่าลักษณะนิสัยใจคอ ความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้าน ความสามัคคีในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ทั้งนี้ อาจจะเนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจภายในครอบครัว ความยากจน การเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ การคมนาคม ติดต่อกับสื่อสารกับสังคมภายนอก ตลอดจนการรับเอาวัฒนธรรม

และแนวความคิดจากที่อื่น ๆ มามาก สภาพแวดล้อมภายในชุมชนของเราจึงเปลี่ยนแปลงไป ความมีระเบียบการรักษาหน้าที่ ความรับผิดชอบ การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ จึงหย่อนยานลง ความเห็นแก่ตัวมีเพิ่มมากขึ้นทุก ๆ ลมหายใจ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ นั้น ถ้าไม่ได้รับการแก้ไขและป้องกันอย่างรีบด่วนและถูกวิธีแล้ว ปัญหาต่าง ๆ จะเพิ่มทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น การแก้ไขและป้องกันปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนนั้น จะต้องเลือกใช้หลักวิชาการที่ผสมผสานได้กับลักษณะนิสัย ทัศนคติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนในชุมชนด้วย จะต้องเป็นที่ยอมรับและไม่ถูกโต้แย้งจากคนในชุมชนนั้น ๆ โดยเฉพาะจะต้องเลิกคิดแก้ไขปัญหาย่างที่ได้ทำมาในอดีต และปัจจุบัน แต่ต้องรีบหามาตรการมาป้องกันมิให้เกิดปัญหา หรือป้องกันปัญหาที่ต้นเหตุ มาเป็นวิธีการดำเนินการ

สิ่งแวดล้อมบางอย่างที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ คนทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของและมีสิทธิ์ที่จะใช้ได้ เราทุกคนก็ควรที่จะมีหน้าที่ดูแลบำรุงรักษาและแก้ไขให้สภาพแวดล้อมของชุมชนดีขึ้น แม้ว่ารูปร่างจะมีหน้าที่โดยตรงในการส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมก็ตาม แต่การดำเนินงานอาจมีอุปสรรคบ้าง ลำบากบ้าง ถ้าคนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือช่วยเหลือ ปัญหาต่าง ๆ ก็คงยิ่งเพิ่มทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ทุกคนควรจะต้องว่าสิ่งแวดล้อมทั้งหลายนั้น เป็นสมบัติของตัวเองเป็นทรัพย์สินสมบัติของชาติ และถือเป็นความรับผิดชอบและหน้าที่ของตัวเอง ที่มีต่อ

ชุมชน ในอันที่จะพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ดี มีคุณภาพ เพื่อตัวเอง และ
ครอบครัว เพื่อคนทุกคนในชุมชน เพื่อส่วนรวม และเพื่อ
อนุชนรุ่นหลังที่จะได้มีโอกาสได้พึ่งพาอาศัย และใช้
ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดีต่อไป
ในอนาคต

เมื่อสมาชิกในชุมชนทุกคนมีความสำนึกในหน้าที่
ของตนเองที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ของชุมชน ขอมเสียดสละกำลังกาย กำลังความคิด กำลัง

ทรัพย์คนละเล็ก ๆ น้อย คำนึงถึงแต่ประโยชน์ของชุมชน
ส่วนรวมเป็นข้อใหญ่แล้ว อีกไม่ช้าไม่นานภายในชุมชนก็จะ
มีแต่สภาพแวดล้อมที่ดี เป็นสภาพแวดล้อมที่จะทำให้คน
ทุกคนดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความสุข มีความปลอดภัยในชีวิต
มีสุขภาพอนามัย สมบูรณ์แข็งแรง ชุมชนนั้น ๆ ก็จะมีแต่
สมาชิกที่ดีมีคุณภาพ มีคุณธรรมและเป็นประโยชน์ต่อการ
พัฒนาสังคมและประเทศชาติตลอดไป "นักสิ่งแวดล้อม
จะคิดถึงส่วนรวม ก่อนคิดถึงตนเอง" □□